

MŰHELY

FÉRFIAKHÁTRÁNYA A FELSŐ OKTATÁSBAN EGY REGIONÁLIS MINTA TÜKRÉBEN¹

FÉNYES Hajnalka–PUSZTAI Gabriella

Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék
H-4032 Debrecen Egyetem tér 1.; e-mail: fenyesh@freemail.hu

Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék
H-4032 Debrecen Egyetem tér 1.; e-mail: gabriella.pusztai@iif.hu

Összefoglaló: A dolgozat a férfiak és nők esélyeit vizsgálja a felső oktatásban, leszűkítve a kérdést az anyagi, kulturális és kapcsolati tőkékkel való ellátottságra. Hipotézisünk szerint, mivel több kutatási adatai alapján kevesebb férfit jut el a felső oktatásba (a középfok vagy a felharmadfok más intézménytípusaiban folytatnaktanulmányokat), nekik többet kell felmutatniuk, hogy bekeüljenek, és így – úgy tűnik – hátrányos helyzetben vannak a nők hözképest. Azoknak, akik közülük egyetemre vagy főiskolára jutnak, ott honról hozott kulturális erőforrásai, anyagi tőkéjük nagyobb lesz, és kapcsolataik inkább jellemzőek az erős és szoros kötések, melyet a további tanulás során kama tozzatni tudnak, vagyis több erőforrás mozgósíthatására van szükségük, mint a lányoknak. Jeleltanulmányunkban e hipotézisek ellenőrzésére teszünk kísérletet.

Kulcsszavak: felső oktatás, anyagi, kulturális és kapcsolati tőke, hátrányos helyzet, nemek közötti eltérés

Vizsgálatainkban az első éves férfi és női felső oktatási hallgatók anyagi, kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottságát hasonlítjuk össze. Az elemzésben a Kozma Tamás vezette Regionális Egyetem kutatás adatbázisát használtuk fel. (A kutatás előzményeiről lásd Kozma 2002.) A Regionális Egyetem kutató csoport keretében több elemzés is született, melyben különböző szempontok alapján elemezték az első éves hallgatókra vonatkozó adatokat (Bocsi 2004; Fényes 2004; Kiss 2003; Kozma–Pusztai 2004; Nagy 2003). Mi most a kulturális, anyagi és kapcsolati tőkékkel való ellátottság nemek közötti eltéréseit állítottuk a középpontba. A vizsgálat leírójellegű, azonban a későbbiekben tervezük a kérdés komplexebb elemzését is.

¹ A tanulmány az NKFP-26-0060/2002 számú kutatáson alapul. A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíj támogatta. Köszönet illeti a Szociológiai Szemle névtelen bírálóját, akiknek tanácsai alapján módosítottuk cikkünk egyes részeit.

KORÁBBI EREDMÉNYEK ÉS HIPOTÉZISEINK

So kan fel té te le zik, hogy a nők több szempontból hátrányos helyzetben vannak, és feltehetőleg így van ez a felsőoktatásban is. Azonban, ha megnézzük adatainkat, ebben a régió nális mintában (és más országos mintákban is) a nők vannak többségben a felsőoktatási hallgatók között. A nemek aránya mintánkban – más vizsgálatokhoz képest – egy kicsit még jobban el tér a nőjávára – itt 67,4% nő, míg más hol 58 illetve 60%-os nő arány szerepelt (Róbert 2000; Székelyi et. al. 1998) –, ennek oka feltehetőleg a régió speciális képzési szerkezete (nincs műszaki egyetem, csak főiskola, a fiúk más régióba mennek inen tanulni), mindazonáltal általában igaz, hogy több nő tanult a felsőoktatásban Magyarországon, mint férfi, és ez nem csak a régió jellemzője.²

A felsőoktatásban a nők fokozatosan zárkóztak fel a férfiakhoz, míg az 1960-as években ki egyenlített volt a felsőoktatásba je lent kező nők és férfiak aránya, addig a 80-as években már a nő aránya elérte az 58 százalékot, és a 90-es években arányuk tovább nőtt. Ezt ellen sulyozandó – mint azt Fényes és Verdes (1999) cikkükben ki mutaták – a kései Kádár-korszakban je lent volt a férfiak preferálása a felsőoktatási felvételi vizsgákon. Azonban a felvetésközött így is több volt a lány, mint a fiú. A férfiak preferálása időben gyengült, a férfije lent kezők csökkenő aránya elnére, ennek oka lehet, hogy a férfiaknak jobb lett vizsgaeredménye, ami nővel tebe jutási esélyüket.

A felsőoktatás nő több le té nek egyik lehet sé ges oka, hogy a fiúk kö zül so kan el sem jutnak a felsőoktatásig, a kö zép fok vagy a félharmad fok más in téz mény tí pu sa i ban folytatnak tanulmányokat, ahonnan nem vezet egyenes út a felsőoktatásba. A fiúk felsőoktatásban lévő hátránya te hát már egy korábbi fo lyamat kö vet kez mé nye. (Erre már több hazai kutató felhívta a figyelmet, pl. Gazsó 1971; Ferge 1980.) A 90-es évek vé gén a szakmunkás tanulóknál több mint 60%-a férfi, míg a gimnazisták több mint 60%-a nő, illetve a szakközépiskolások fele-fele arányban férfiak, illetve nők.³ Feltehetnénk azt is, hogy a volt gimnazista fiúk már nincsenek hátrányban a felsőoktatásban a nőkhöz képest, de egy másik vizsgálat tapasztalatai szerint (Lannert 2005) a gimnazistalányok esetében kétszer akora esélye van a továbbtanulásnak, mint a gimnazista fiúk esetében.

Hipotézisünk szerinte a fiúknak többet kell felmutatniuk, hogy be kerüljenek a felsőoktatásba, s így való gátat tár sa ság ke rül be, ennek alapján állítható, hogy hátrányos helyzetben vannak, a nőkhöz képest. Azoknak, akik kö zülük egyetemre vagy főiskolára jutnak, ott honról hozott, és saját kulturális erőforrásaik na gyobbak lesznek, valamint várhatóan a gyobb lesz az anyagi tőkékük, kedve zőbb állandó lak helyel ren

2 A KSH adatai szerint Észak-Alföldön na gyobb szám ban van felsőfo kú végzettségű nő mint férfi, szemben az országos adatokkal, ahol pár ezerrel több férfinak van ilyen végzettsége. A régióban az összes férfi 9,5%-a, míg az összes nő 9,2%-a szerzett felsőfo kú diplomát, tehát felsőfo kon a nemek szerinti arányok ki egyenlítettnek. (A felsőfo kú végzettségű nőkná gyobb aránya az abszolút adatoknál amiatt fordulhat elő, mert több nő van a régióban, mint férfi.) Mind ezen adatok fényében te hát nem annyira meg lepő, hogy a további elemzésünkben a régióban na gyobb nő több le tetmutatunk ki az első éves felsőoktatási hallgatók körében, mint az országos elemzésekben elő fordul, hiszen Észak-Alföld összes kor csoportmutató felsőoktatásban végzetek adatainál is arányában több nő szerepel, mint az országos adatoknál. Ennek oka lehet a speciális képzési szerkezet és az elvándorlás is.

3 A szakmunkás vizsgáttetek 37,3%-a nő és 62,7%-a férfi 1997-ben, az érettségivizsgáttetek 55,8%-a nő és 44,2%-a férfi ugyanabben az évben, ebből gimnaziumi érettségit 62,2% nő és 37,8% férfi tett, szakközépiskolai érettségit pedig 50,8% nő és 49,2% férfi. 1998-ban szakmunkás képzőbe 36,3% nő és 63,7% férfi járt, középiskolába 53,8% nő és 46,2% férfi, egyetemre és főiskolába 53,2% nő és 46,8% férfi. (forrás OM statisztikai adata gyűjtései).

del kez nek majd, és kap cso la ta i k ra in ká b b j e l l e m z ő e k l e s z n e k a z e r ő s é s s z o r o s k ő t é s e k, m e l y e t a t o v á b b t a n u l á s s o r á n k a m a t o z t a t n i t u d n a k, v a g y i s t ö b b e r ő f o r r á s m o z g ó s í t á s á r a v a n s z ű k s é g ű k, m i n t a l á n y o k n a k.

A hallgató saját kulturális erőforrásaival vonatkozó hipotézisünk azonban felülvizsgálatra szorul. DiMaggio (1982) amerikai középiskolások adatain kiemeltetve, hogy a lányok kulturális aktivitása nagyobb, és összességében több „saját” kulturális tőkével rendelkezik, mint fiú társaik. Ennek oka lehet, hogy a lányok felé nagyobb elvárás-ként jelezték a magaskultúrában való részvételt, amit mint feleség és családanya pl. a gyerekek nevelés során, vagy a férjtámogatásával tud hasznosítani, va la m i n t a t a n u l á s k i u t a t j e l e n t a f i z i k a i m u n k a t e r h e i e l ő l. E r e d e t i f e l t e v é s ű n k e t t e h á t m ó d o s í t a n u n k k e l l, é s a z t f e l t e l e z z ű k, h o g y a l á n y o k s a j á t k u l t u r á l i s e r ő f o r r á s a i m a g a s a b b k e l s z e n e k, m i n t a f i ú k é. Ö s s z e s s é g é b e n, a k u l t u r á l i s t ő k é v e l k a p c s o l a t o s f e l t e v é s ű n k, h o g y a f i ű k o t t h o n r ó l t ö b b e t h o z n a k, m i k ö z b e n s a j á t k u l t u r á l i s e r ő f o r r á s a i k i s e b b e k l e s z n e k.

Bukodi (1999, 2000) a KSH 1995-ös Ifjúsági felvételek eredményei között arra jutott, hogy a nők körében inkább a kulturális reprodukciós elmélettel jelesül, míg a férfiak aracionális döntésméleti modell szerint viselkednek.⁴ Elemzésünk szempontjából ez azt jelenti, hogy a nők magasabb kulturális háttérrel juthatnak a felsőoktatásba, míg a férfiak inkább a nagyobb anyagi tőkével kerülhetnek be ide. Vizsgálataunk ezt a hipotézist is tesztelni fogja.

Érdekes eredmény, hogy több elemzés szerint a nők a nagyobb kulturális tőkéje, esetleg jobb tanulmányi eredményei nem feltétlenül vezetnek a nagyobb presztízsű foglalkozáshoz, hasonló tökével a férfiak jobb pozíciókat tudnak elérni. Jakobs (1996) elemzése benhangsúlyozza, hogy a felsőoktatás háromszáz évében más a nemek szerinti egyenlőtlenség. Abelépés korán nők egyértelműen jobban teljesítenek (Amerikában, de sok más európai országban is, mint például Csehország, Franciaország vagy Portugália esetén a felsőoktatási hallgatók között többségben vannak), a felsőoktatási, főis kolai jártasságuk, teljesítményük már kevésbé kiemelkedő, itt a férfihallgatók hoz hasonló eredményeket érnek el, végül a felsőoktatás eredményét, leendő foglalkozásukat tekintve már hátrányban vannak, noha a felsőoktatásban a magasabb presztízsű képzési ágakban többségben vannak. Tehát a nők felzárkózása megfigyelhető a felsőoktatásban, de a végeredmény tekintetében a maradásban vannak a férfiakhoz képest. Elemzésünkben a nők előnye a felsőoktatásban a fentiek eredmények fényében már megkérdőjelezhető, illetve a mobilitásuk szempontjából feltehetőleg már nem kimutatható.

A felsőoktatásban kisebbségben levő fiúk hátránya valószínűleg a kapcsolatokban rejlő erőforrások mentén is megnyilvánul. Általában jelentős különbséget tapasztalunk a különböző neműek kapcsolatrendszerének mintáza között. A nőknek inkább szoros és stabil a kapcsolatrendszere, a férfiaknak pedig ki terjedtebb és sokszínűbb (Albert–Dávid 1999; Utasi 2000). Korábbi kutatási eredmények (Pusztai 2004; Fényes–Pusztai 2004) szerint a kapcsolati (Bourdieu 1998), vagy egy másik elméleti paradigma fogalomhasználatának megfelelően társadalmi (Coleman 1990) tőke határozott befolyással bír az iskolai pályafutásra. Ismerjük ugyan a nagy társadalmi távolsgokat a hi dal ni ké pes gy en ge k ő t é s e k e r e j é r ő l s z ó l ó (Granovetter 1982), va la m i n t

4 Bukodinak elment mondja Rice (1987) angol adatai kiemeltetve, hogy a jövőbeli változók (anyagi tőke) inkább a lányok továbbtanulására van hatással, bár ő a továbbtanulást ösztönző oktatási támogatásokkal kapcsolatban jutott erre az eredményre.

a kapcsolat hálók metszés pontjában elhelyezkedő, előnyét hirdető (Burt 2001) elméletet és kutatási eredményeket, azonban a tapasztalatok azt mutatják, hogy a tárgyalt életkori csoportban – ahol a tanulástársas kontextusának jelenlétéről van szó – még sokkal inkább a norma biztonosság és a stabil kapcsolat háló határozó legáltalánosabb mutatóira (Coleman 1990; Carbonaro 1998). Jelen tanulmány nem vizsgálja a kapcsolatok tanulmányi munkára, eredményességre gyakorolt hatását, azonban fel kívánja tárni, hogy a kulturális és anyagi erőforrások mellett ezen a téren hogyan jelennek meg a felsőoktatásba bejutott fiúk és lányok. Mi velük járjuk, hogy a fiúk közül ebben a tekintetben is az előnyösebb helyzetűek jutnak be, azt feltételeztük, hogy közöttük is jelenlét számában lesznek a szoros és stabil kapcsolatokkal rendelkezők.

ELMÉLETI HÁTTEREK KULTURÁLIS, ANYAGI ÉS TÁRSADALMI TŐKÉK MÉRÉSÉHEZ

A kulturális erőforrásoknál Bourdieu (1998) nyomán jelen elemzésünkben a hallgató és szülei iskolai végzettsége – mint in téz ményesült kulturális tőke – mellett vizsgáljuk a „magaskultúrában” való részvételt, az olvasási szokásokat és a kulturális fogyasztást (színház, mozi, műzeum és hangverseny látogatási gyakoriságokat). Az elemzésben kapcsolódunk Blaskó (1998), illetve Róbert (1986, 1991) vizsgálataihoz, akik hasonló bontásban⁵ elemezték a kulturális erőforrásokat. A kulturális tőke klasszikus mértékén túl vizsgáljuk azt is, hogy milyen a hallgatók internet-használata, illetve a kérdőív lehetőségein belül megnéztünk még néhány kulturális háttérhez kapcsolódó mutatót, mint például hogy rendelkezik-e a hallgatók nyelvvel, milyen az elévzett középiskolai típusa, milyen volt az érettségi eredményük, mennyi volt a felsőoktatásba hozott és szerzett pontjuk. Sajnos elemzésünkben nem tudtuk megvizsgálni az objektívált kulturális tőkemutatókat, mint például a hallgató, illetve szülei könyveinek, hanglemezének száma, mivel ilyen kérdés nem szerepelt a kérdőívben. Az anyagi helyzet elemzésekor különválasztjuk az objektív és szubjektív mutatókat, emellett megvizsgáljuk a hallgató állandó lakhelyének településtípusát is. A társadalmi tőkeforrások között a bizalmas kapcsolatból összeálló támogatói kört vizsgáljuk (Albert–Dávid 1999), majd a stabil, szoros kapcsolat vizsgálatát végeztük el, valamint egy sor jellegzetes társadalmi helyzetre, illetve szubkulturális hozartozó szereplő felé irányuló gyenge kötések feltevéseire tekintünk (Granovetter 1982).

RÖVIDEN A MINTÁRÓL

A mintavétel 2003-ban Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye felsőoktatási intézményei (Debreceni Egyetem, Nyíregyházi Főiskola, Kőlcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola), valamint a nagyvárosi székely Partium Keresztény

5 Róbert (1986) a szülő és a gyerekek iskolai végzettsége mellett vizsgálta a kulturális fogyasztást, igaz ez utóbbi csak a gyerekre vonatkozóan. Emellett vizsgálta a szülői kulturális infrastruktúrát is (erről nekünk sajnos nem volt adata). Blaskó (1998) illetve Róbert (1991) tanulmányaikban külön vizsgálták a szülő és a gyerekek kulturális fogyasztását, illetve egyéb kulturális tényezőket, és egyértelműen választották az iskolai végzettséget a magaskultúrában való részvételtől.

Egyetem és a bejegyzési II. Rákóczi Ferenc Főiskola (Kárpátalja) hallgatói körében zajlott. A vizsgálatbancsoportos rétegzett minta vétel eredményeként 1587 első éves hallgató szerepel, ebből 314 határon túli és 1273 magyarországi hallgató. A választási arány a határon túli, illetve a Debreceni Egyetemből csészés jogi karán átla gon felüli, a nyíregyházi főiskolán és a természet tudományi karon átla gon aluli volt.

A mintában az érve nyes vála szok alapján 480 férfi (32,6%) és 994 nő (67,4%) szerepel, 113-an nem vála szoltak a neme kérdésre, így őket ki kellett hagyni az elemzésből. A karonkénti megoszlás a következő volt:

1. táblázat Férfiak és nők aránya karonként

	Férfiak		Nők	
	N	%	N	%
DE agrártudományi kar	36	35,64	65	64,36
				100,00
DE bölcsészettudományi kar	29	14,22	175	85,78
				100,00
DE természettudományi kar	55	50,00	55	50,00
				100,00
DE közgazdaságtudományi kar	36	40,00	54	60,00
				100,00
DE orvostudományi	16	32,00	34	68,00
				100,00
DE műszaki	108	74,48	37	25,52
				100,00
Hajdúböszörményi Főiskolai Kar	2	2,06	95	97,94
				100,00
Egészségügyi Főiskola, Nyíregyháza	13	24,07	41	75,93
				100,00
DE Jogi és Államtudományi Kar	36	29,51	86	70,49
				100,00
Partium Keresztény Egyetem	60	34,88	112	65,12
				100,00
Kárpátaljai II. Rákóczi Ferenc Főiskola	53	43,80	68	56,20
				100,00
Nyíregyházi Tanárképző Főiskola	23	20,72	88	79,28
				100,00
Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola	13	13,40	84	86,60
				100,00
ÖSSZESEN	480	32,56	994	67,44
				100,00

Itt és a további táblázatokban a Chi-négyzetre vonatkozóan *** jelelő 0,000 alatti, ** a 0,001 és 0,01 közötti, * jelelő 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát, NS jelelő, ha nem szignifikáns. Vastag szedjük a szignifikáns nagyobb értékeket.

Jelen táblázatunkban a Chi-négyzet *** szinten szignifikáns.

Amint látható majd nem minden karon, illetve intézményben a nők vannak többségben, és a két határon túli intézményben is hasonló az arányok a magyarországiakéhoz. Az is látható, hogy nemcsak az alacsonyabb presztízsű főiskolai karokon

vanak több ségben a lányok, ha nem az egyetemeken is, bár a főiskolai karokon valami vel még a nők aránya.

A FÉRFIAK ÉS NŐK KULTURÁLIS HÁTTERE

Az eddig nemzetközi és hazai kutatások tapasztalatai szerint a kulturális tökéskolai eredmények egykorlathatásai igen erős. Amikor a felső oktatásban a júti nők és férfiak körében vizsgáljuk a kulcsát, elsőként a szülők intézményesült kulturális kével való rendelkezésre koncentrálunk.⁶

2. táblázat Az anya legmagasabb iskolai végzettsége nemenként (százalék)

Az anya végzettsége:	Férfiak	Nők	Összesen
8 ált. vagy keve sebb	4,4	6,7	6
Szakképző	17	18,8	18,4
Szakközépiskola	23,1	22,4	22,2
Gimnázium	20,3	22,6	21,9
Főiskola	20,3	20,7	20,5
Egyetem	14,8	8,8	11,1
Érv. Válaszok száma:	458	968	1491

A Chi-négyzet * szinten szignifikáns.

3. táblázat Az apa legmagasabb iskolai végzettsége nemenként (százalék)

Az apa végzettsége:	Férfiak	Nők	Összesen
8 ált. vagy keve sebb	3,1	2,5	2,7
Szakképző	25,6	32,9	30,4
Szakközépiskola	28,7	29,2	28,8
Gimnázium	11	10,6	10,8
Főiskola	10,4	11,9	11,6
Egyetem	21,2	12,9	15,7
Érv. válaszok száma:	453	952	1470

A Chi-négyzet ** szinten szignifikáns.

Látható, hogy összeségében az apák közt több szakmunkás, szakközépiskolai és egyetemisták, és keve sebb az általános iskolai, a gimnáziumi és a főiskolai végzettségű. A nemek szerinti megoszlásokat tekintve látható, hogy, mind az apák mind az anyák esetében a férfiak körében jóval több az egyetemisták szülő, a többi alacsonyabb végzettségűeké, mint a nők szülei esetében. Eszerint tehát

6 Erre vonatkozóan vannak korábbi felmérések, bár nem nemzetközi szinten. Gábor (2002) külön vizsgálta a főiskolások és egyetemisták szülei iskolai végzettségét, így adatainkal ez nehezen vehető össze, de Róbert (2000), illetve Székelyi et al. (1998) végzettségazonosító vizsgálatok a sikeresen felvételizők körében. Az anyák tekintetében a szakmunkás végzettség 5-6 százalékkal alacsonyabb, míg a főiskolai és egyetemisták végzettség 6-8, illetve 2-3%-al magasabb volt, mint a minitánban, a többi végzettség körülből azonos gyakoriságú volt. Az apáknál nálunk 5-6%al gyakoribb a szakmunkás végzettség, és itt is nálunk alacsonyabb a főiskolai és egyetemisták aránya (6-8%-al). Ezen különbségeknek az oka feltehetőleg a régió náli hatás, az ok az észak-kelet magyarországi, partiumi, kárpátaljai régió elmaradottságában keresendő.

férfiak, akik eljutnak a felső oktatásba ott honról ma gasabb intézménye sült kulturális tő két hoznak, szüleik ma gasabban képzettek, a férfiak kevésbé mobilak, mint a nők.

A kulturális tő fontos mutatója a hallgatók és szüleik olvasási szokása, amelyre úgy is tekinthetünk, mint a magaskultúra fogyasztásának a települési háttértől viszonylag független jellemzőjére. Vizsgált változóinkal – a hallgató és szüleik olvasnak-e, milyen arányban olvasnak szép irodalmat, az utóbbi évben a hallgató hány könyvet olvasott – ezt a kérdést igyekezünk körbejárni. Nézzük tehát az olvasási szokásokat:

4. táblázat A hallgatók és szüleik olvasási szokásai nemeként

	Férfiak	Nők	Chi-négyzet
Anyá olvas-e (%)	66,7	63,6	NS
Érvényes válaszok száma:	448 fő	931 fő	
Apa olvas-e (%)	55,6	53,4	NS
Érvényes válaszok száma:	430 fő	882 fő	
Hallgató olvas-e (%)	71,1	84	***
Érvényes válaszok száma:	456 fő	948 fő	
Hallgató utóbbi évben olvasott könyveinek száma (átlag)	7,67	8,29	NS
Érvényes válaszok száma:	423 fő	906 fő	
Anyá olvas-e szép irodalmat (%)	10,9	11,7	NS
Érvényes válaszok száma:	376 fő	836 fő	
Apa olvas-e szép irodalmat (%)	6,2	5,9	NS
Érvényes válaszok száma:	369 fő	815 fő	
A hallgató olvas-e szép irodalmat (%)	16,9	32,4	***
Érvényes válaszok száma:	354 fő	698 fő	
Anyá olvas-e szép irodalmat az olvasók között (%)	17	19,2	NS
Érvényes válaszok száma:	241 fő	510 fő	
Apa olvas-e szép irodalmat az olvasók között (%)	12,2	11,8	NS
Érvényes válaszok száma:	189 fő	407 fő	
A hallgató olvas-e szép irodalmat az olvasók között (%)	25,6	40,4	***
Érvényes válaszok száma:	246 fő	560 fő	

Adatink sze rint az anyák többben olvasnak mind két nem esetén, illetve szép irodalmat is többben olvasnak, de leg többet, illetve leg több szép irodalmat ma guk a hallgatók olvasnak.⁷ Szembe tû nõ különbség van azon ban a férfiak és a nõk között, esze rint a nõk többet olvasnak, és az összes hallgató hoz ké pest, illetve az olvasó hallgatók között több a szép irodalmat olvasó nõ. A magaskultúrában való rész vé tel ezen mu ta tói sze rint – hi po té zi sünk nek meg fe le lõ en – a nõk van nak el sõbb ség ben. A szü lõk között azon ban nincs szignifikáns különbség az olvasási szokásokban, összességében hasonló arányban olvasnak nemeként az apák és az anyák, és hasonló arányban olvasnak

7 Az ifjú ság 2000 ku ta tás (Bauer–Ti bo ri 2002) ada tai sze rint a bu da pes ti ré gi ó fi a taljai 26%-ban, míg a többi ré gi ó ban 10-13% olvas szép irodalmat, esze rint te hát a Bu da pes ten kí vü li térségekhez ké pest min tánk ban a hallgatók több szép irodalmat olvasnak (Igaz ott a mint á ban nem csak felsõ ok ta tási hallgatók sze re pel tek, és nem sze re pel tek há tá ron tú li ak sem.)

szépirodalmatis. Az anyák kulturális tevékenysége sokkal határozottabban képes felhajtóerőt gyakorolni a fiatalok kulturális szokásaira és iskolai döntéseire. Az alacsonyabb iskolázott, azonban szépirodalmat rendszeresebben olvasó lányos anyák magatartását és hatását elemezve az előzetes szociális cíci jellemző szituációban azok kielőttünk. Ezek az anyák alacsonyabb iskolai végzettségük ellenére határozott és ambíciózus célt jelölnek ki, amelyhez maguk már csak a szokások szintjén képesek közelebb kerülni, lányaik azonban már intézményesült formájában is fogják birtokolni a kulturális tőkét.

A kulturális tőke másik dimenziója a művelődési intézményekben történő kultúra-fogyasztás. Habár ezt a helyi kulturális kínálat erősen befolyásolja, azért érdemes megvizsgálnunk.

5. táblázat Színház, mozi, múzeum és hangverseny látogatási gyakoriságok nemeként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Színház (átlag)	1,95	2,16	szign.
Érvényes válaszok száma:	471 fő	978 fő	
Hagyományos mozi (átlag)	2,03	2,13	NS
Érvényes válaszok száma:	462 fő	964 fő	
Multiplex mozi (átlag)	2,43	2,33	NS
Érvényes válaszok száma:	468 fő	974 fő	
Múzeum (átlag)	2,01	2,11	szign.
Érvényes válaszok száma:	472 fő	968 fő	
Hangverseny (átlag)	1,38	1,51	szign.
Érvényes válaszok száma:	464 fő	971	

A látogatási gyakoriságok mérésénél 1 jelenti, hogy soha, 2: évente, 3: havonta egyszer, 4: havonta többször, 5: hetente egyszer, 6: hetente többször, 7: naponta., a táblázatban ennek átla gszere pel.

Látható, hogy színházba, mozi ba, múzeum ba és hangverseny re havonta egyszer, vagy annál ritkábban jutnak el a lakosok mindkét nem képviselői. Ezen belül leggyakrabban multiplex mozi ba jár nak, leg ritkábban pedig hangverseny re. Nemek szerint a nők gyakrabban jár nak színházba, múzeum ba és hangverseny re.⁸ A nők sa ját kul tu rá listő ké je te hát itt is ma ga sabb, összhangban ere de ti hi po té zi sünk kel, pe dig mint ahogy majd lát ni fogjuk, a nők között több a kisvárosi, falusi lakos, ami az ellenkezőt valószínűsítene.

Az első éves férfiak és nők internet-használatáról két változó adott információ.

8 Az Ifjúság 2000 kutatásadatai (Bauer-Tibori 2002) szerint színházba főleg a lányok, és főleg a középiskolás, vagy 25–29 évesek járnak, és egy hónapban egyszer, vagy gyakrabban a felsőoktatási hallgatók 14–17%-a jár színházba. Mozi ba ada ta ik sze rint fő leg a fér fi ak járnak, de inkább a 15–19 évesek járnak, a 20–24 évesek 12%-a jár egy hónapban egyszer. Múzeum ba fő leg a gimnazisták és a felsőoktatási hallgatók járnak, a főiskolások és egyetemisták 21–29%-a egy hónapban egyszer jár ide. Hangverseny re járnak a legkevésbé, a fiatalok 2–3%-a jár, hasonlóan más felnőttekhez.

6. táblázat Az internet-felhasználás napi átlaga és internet-kávézó látogatásgyakoriságának átlagánemenként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Internet-használat (átlag)	54,37 perc	37,64 perc	szign.
Érvényes válaszok száma	428	867	
Internet-kávézó látogatás	2,38	2,1	szign.
Érvényes válaszok száma	466	971	

Az internet-kávézó látogatói gyakoriságai: 1 soha, 2 évente, 3 havonta egyszer, 4 havonta többször, 5 hetente, 6 hetente többször, 7 naponta.

Amint látható a fiúk és lányok között szignifikáns különbség volt aszerint, hogy mennyi időt fordítanak internetezésre, a fiúk több időt fordítanak erre. Internet-kávézóba is elmennek a fiúk járnak gyakrabban. Így tehát míg a nők többet olvasnak, és kulturális foglalkozásuk magasabb, de az internetezés szempontjából kissé levan maradva a férfiakhoz képest.

A kulturális tökéleteskedés mellett megnéztük, hogy mennyi volt az éves férfiak és nők a felsőoktatásba hozott és szerzett pontszámok átlaga:

7. táblázat A felsőoktatásba hozott és szerzett pontszámok átlagánemenként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Hozott pont (átlag)	63,99	63,29	NS
Érvényes válaszok száma:	390 fő	830 fő	
Szerzett pont (átlag)	46,67	46,62	NS
Érvényes válaszok száma:	356 fő	727 fő	

A hozott illetve szerzett pontszámok arányára sem tér el jelentősen a két nemnél, tehát a felvételi kényszerrel társítva egyik nem képviselőit sem, körülbelül azonos pontszám alapján kerültek be.

Következő megfigyelés a középiskolai típusa, illetve az érettségiműködése, mely szintén a hallgatók kulturális környezetétől, korábbi választásaitól és iskolai eredményességétől háttérrel nyújt információt. A látogatott középiskolai típusát azért is tartjuk árulkodónak, mert sokat elmond egy fiatal korábbi, továbbtanulási döntéseiről. A középiskolai választásnak ugyan nyilvánvalóan valószínűleg az egyik oldala az addigi tanulmányi eredmények minősége, az aspiráció másik oldala a jelentkező tanulmányi beruházás kapcsolatos alapvető diszpozíciójaból adódik. Azok a gyerekek (és szülők), akik a korábbi döntéseik során a hosszabb tanulmányi időt követelő, vagyis a később és bizonytalanabban megtérülő általános képzésbe léptek, valószínűleg pozitívabban tanuláshoz való hozzáállással rendelkeznek.

8. táblázat A középiskola típusa, és az érettségimínősítése nemenként (százalék)

Középiskola típusa:	Férfiak	Nők
Gimnázium	63,3	72,5
Szakközépiskola	28,3	21,1
Technikum	5,4	2,4
Egyéb	3	4
Érv. Válaszok száma:	466 fő	968 fő
Érettségimínősítése:	Férfiak	Nők
Jeles	25,9	38,3
Jó	52,4	42,7
Közepes	20,5	18,1
Elégséges	1,1	1
Érv. Válaszok száma:	448 fő	947 fő

Mindkét esetben a chi-négyzet *** szinten szignifikáns.

Látható, hogy a nők között több a gimnáziumi végzettségű, míg a férfiak közül többen jönnek szakközépiskolából, illetve technikumból. Ennek hátterében az állhat, hogy a szülőknek más elképzelésük van a fiúgyermekekkel, hangsúlyosabb szempont, hogy mi ha marabb szakmát szeretne nek. Ha bár a fiúsülők összességében tanultabbak, mégis kevesebben segítettek ambiciózusabb továbbtanulási terv kialakításához gyermeküket, mint a lányok szülei. Az érettségimínősítés a nők szerepelel jobban (elképzelték, hogy a gimnázium jobban felkészít erre, azonban ott esetleg valamilyen helyzetbe kerülhet, köztük több a jeles, és kevesebb a jóilletve közepes minősítésű hallgató.⁹ Ebből a szempontból tehát az egyetemre és főiskolára kerülő nők saját kulturális tökéje magasabb, mint a férfiaké.

A hallgató saját kulturális tökéjét mérve következő mutatóknak a nyelv vizsgával való rendelkezés volt. A nyelv vizsgát úgy fogtuk fel, mint a korábbi iskolai évek eredményességének egyik jellemzőjét, de ez egyszerre mind a felső oktatási tanulmányok sikerességének egyik előrelőjele is.

9. táblázat A legalább középfokú nyelv vizsgával rendelkezők aránya nemenként

	Férfiak	Nők	Chi-négyzet
Vann nyelv vizsgája (%)	33,3%	40,7%	**
Érvényes válaszok száma:	447 fő	960 fő	

Látható, hogy a nők első éves hallgatók körében többen rendelkeznek legalább középfokú nyelv vizsgával, ennek is részben oka lehet a nagyobb arányú gimnáziumi végzettség. Összességében itt is a nők nagyobb saját kulturális tökéjét tudtuk ki mutatni.

9 Elképzelték volna, hogy a nők jobb jegyei a több vidéki, kisvárosi lak helyböl kövkezik (a nők között többen a kisvárosi, falusi lakosoké), de adataink szerint vidéken nem voltak jobb az osztályzatok, és te pülési típusok szerint is a nőknek minden esetben jobb eredményei voltak, mind a férfiaknak.

A FÉRFIAK ÉS NŐK ANYAGI HÁTTERE

A rendszerváltás utáni hazai kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a társadalmi helyzet és mobilitátszubsjektív értékelései a társadalomban a foglalt hely meghatározó tényezőjévé váltak, mindeközben fény derült arra is, hogy a társadalmi helyzet szubsjektív értékelése nem mozog együtt ennek objektív mutatóival Róbert (2001). Ezért tartottuk fontosnak, hogy elsőként az anyagi helyzet szubsjektív megítélésének nemek szerinti alakulását elemezzük. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy romló-e vagy javuló-e a férfiak és a nők hallgatók a család anyagi helyzetét a 10 évevel előttihez képest.

10. táblázat Az anyagi helyzet szubsjektív megítélésének szerinti

	Férfiak	Nők	ANOVA
Jobban él-e mint tíz éve (átlag)	2,21	2,23	NS
Érvényes válaszok száma:	397 fő	833 fő	

1: rosszabb lett a helyzetük, 2: ugyan olyan, 3: jobb lett, a táblázatban ezek átlag szerinti

Úgy tűnik, anyagi helyzetük ugyan olyan, vagy kicsivel jobbnak ítélik mind a nők, mind a férfiak, tehát a két nem között ebben nincs különbség. Hogy valóban egyforma-e a nők és a férfiak anyagi helyzete, ezt az anyagi háttér objektív mutatói segítségével felgyekezünk megvizsgálni. Az egyik ilyen mutató az lehet, hogy hányan osztoznak a családbevételén. A vizsgált térségben az ország többi részéhez képest viszonylag magas a családok gyermek száma. Ebben a hátrányos helyzetű térségben tehát többszörösen alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, melynek nem elhanyagolható szerepe juthat a továbbtanulással kapcsolatos döntéshozatalban. Ezért kísértük figyelemmel a családban lévő testvérek számát, valamint az egy háztartásban élők számát, melyeket az anyagi háttér fontos mutatóinak tekintünk.

11. táblázat A testvérek száma, és az egy háztartásban élők száma nemek szerinti

	Férfiak	Nők	ANOVA
Testvérek száma (átlag)	2,14	2,22	NS
Érvényes válaszok száma:	447 fő	965 fő	
Egy háztartásban élők száma (átlag)	4	3,96	NS
Érvényes válaszok száma:	445 fő	964 fő	

Lát ható, hogy bár a férfiak hallgatóknak valószínűleg kevesebb testvérükkel kell osztozniuk a szülői jövedelmének tanulmányokra fordítására, azt mondhatjuk, hogy sem a testvérek száma, sem az egy háztartásban élők száma nem tér el jelentősen a két nemnél. A férfiak és nők hallgatók családjának anyagi javakal való ellátottságát úgy igyekezünk össze hasonlítani, hogy tíz vizsgált válogatónkból (van-e szüleitőlajdonában gépkocsi, saját lakás, családiház, televízió, számítógép, Hi-fi torony, CD lejátszó, DVD lejátszó és mobiltelefon) egy összevont objektív anyagi helyzet mutatót képeztünk, s ezeket nemek szerinti összevetettük.

12. táblázat Az objektív anyagi helyzet mutató értéke nemeként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Amutatóátlaga	5,99	5,55	szign.
Érvényes válaszok száma:	480 fő	994 fő	

Részletes adatainkszerint a férfiaknak a legtöbb mutatóban jobb az objektív anyagi helyzete, és az összevont mutató is ezt mutatja. A nők között egyedül több csatládi házfordult elő, és kevesebb a saját lakás, ennek oka feltehetőleg az, hogy közöttük több a kisvárosi, falusi lakos. Összességében az anyagi helyzet objektív mutatójászerint többet kellett felmutatniuk a férfiaknak, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba. Azonban igen figyelemre méltó, hogy a lányok a gyengébb objektív gazdasági mutatók ellenére optimistábban ítélik meg az anyagi helyzetüket, mint a fiúk. Ez a Bourdieu által leírt optimista székizéti sítidézi, amely a feltehető és a hosszú távú célok érdekében lemondásra kérésre tegeket jellemzi.

A HALLGATÓK ÁLLANDÓ LAKHELYE

Ebben a hátrányos helyzetű régióban különösen figyelemre méltó szempont a hallgatók állandó lakhelyének településtípusa, mivel az egyes kisvárosok, falvak vagy akár egész kistérségek vannak olyan helyzetben, hogy a munkanélküliség mellett az infrastruktúra, a szolgáltatások, és a kulturális lehetőségek teljes hiánya szorongatja az ottlakókat.

13. táblázat A hallgatók állandó lakhelyének megoszlása nemek szerint

	Férfiak	Nők
Tanya és falu	27,3	31,6
Kisebbsváros	30,6	34,7
Megyeszékhely	40,8	32,5
Főváros	1,3	1,1
Érvényes válaszok száma:	458 fő	967 fő

Chi-négyzet* szinten szignifikáns.

Látható, hogy a férfiaknak előnyösebb lakhelyek lettek a bejutásához, több közöttük a megyeszékhelyi, fővárosi lakos, és kevesebb a kisebbsvárosokban, falvakban élő. Korábbi eredményünk, hogy a kulturális tevékenységek tekintetében a kedvezőebb lakhely ellenére is aktívabbak a nők. A nők esetében a települési hierarchiában lentebb álló lakóhelytől valóbb erőszítézi az anyagi helyzet okozta hátrányokat.

A KAPCSOLATOK FONTOSÁGA A TOVÁBBTANULÁSI DÖNTÉSEKBEN

Az első éves hallgatók körében készült vizsgálat teremtése során arra a kérdésre is kérésre a választ, hogy miért jeleztek ezek a fiatalok a választott felsőfokú oktatási intézménybe. Bár jól tudjuk, hogy az okok egy részét ve ma rad a cselek előtti is,

azonban meg kell elégednünk annak fel tá r á s á val, hogy mi vel ma gya rá z á k e z e k e t a döntéseiket¹⁰. A magyarázatok gyakoriságát tekintve az volt a legrangosabb válasz, hogy a vá lasz tott fel s ő o k t a t á s i i n t é z m é n y b e n m e g t a l á l t a z t a s z a k o t, a m i é r d e k l i. A második leggyakoribb érv felhívja a figyelmünket arra, hogy a felsőoktatási intézmény h á l ó z a t m e g f e l ő s ű r ű s é g e i g e n f o n t o s l e n n e a f i a t a l o k s z á m á r a. A z á l l a n d ó l a k ő h e l y k ö z e l é b e n e l é r h e t ő i n t é z m é n y k ű l ö n ö s e n a h á t r á n y o s a b b h e l y z e t ű t a n u l ó k s z á m á r a f o n t o s, s a h á t r á n y o s h e l y z e t ű t é r s é g e k f e l s ő o k t a t á s i k i n á l a t á n a k e l s z e g é n y i t é s e e z e k n e k a f i a t a l o k n a k a t o v á b b t a n u l á s i e s é l y e i t m i n i m á l i s r a c s ö k k e n t i (Kozma 2002). Csak a harmadik leggyakoribb ok a korábbi tanulmányi eredmények mérle gel é s e, a m e l y n e k v é g i g g o n d o l á s a m ő g ö t t n y i l v á n r a c i o n á l i s k a l k u l á c i ó v a n, a m e l y n e k s o r á n a b e f e k t e t é s e k, é s a z e d d i g i n y e r e s é g ö s s z e v e t é s e g y a n í t h a t ó (Boudon 1981). Az első három népszerű magyarázat lényegében nem lepett meg bennünket, bár a területi szempont fontosságát alán ritkábban kimutatott jelenség. A negyedik leggyakoribb szempont azonban a korábbi vizsgálatokban kevésbé elemzett szempont felé ka la u z o l t a f i g y e l m ű n k e t. U g y a n i s a s z ű l ő k, r o k o n o k v é l e m é n y é n e k e r ő t e l j e s h a t á s á r ó l e d i g a z t h i t ű k, h o g y é s z r e v é t l e n ű l m ű k ő d ő t ő k e f a j t a k é n t l a p p a n g a t a n u l ó k ö z v e t l e n k ö r n y e z e t b e n, s n e m g o n d o l t u k, h o g y e n n y i r e t u d a t o s u l a f i a t a l o k b a n e z a h a t á s. A z ö t ö d i k l e g g y a k o r i b b m a g y a r á z a t a f e l s ő o k t a t á s i t a n u l m á n y o k a z o n v o n á s á r a m u t a t r á, h o g y s o k f i a t a l s z á m á r a a z á l t a l á n o s s á v á l t k ő z e p i s k o l a i o k t a t á s u t á n m o r a t ó r i u m o t j e l e n t a n a g y v é g l e g e s é l e t t e r v e k o v á c s o l á s á i g n y e r h e t ő g o n d o l k o d á s i i d ő. A b a r á t o k é s o s z t á l y t á r s a k p é l d á j a n a k k ö v e t é s e a h a t o d i k h e l y e n s z e r e p e l t a f o n t o s s á g i s o r r e n d b e n, d e j e l e n t ő s s z á m ű f i a t a l t b e f o l y á s o l t e z a s z e m p o n t. A h e t e d i k é r v – a m u n k a v á l l a s e l k e r ű l é s e – m á r k e v e s e k v é l e m é n y é t ű k r ő z i, d e a b i z o n y t a l a n o k t á b o r á n a k e g y m á s i k t í p u s á t j e l e n í t i m e g, m i n t a z ö t ö d i k n e k e m l í t e t t, s e z é r t f o n t o s n a k t a r t j u k i t t k i e m e l n i.

A f e n t i m a g y a r á z a t o k a t j e l e n t a n u l m á n y u n k b a n e l s ő s o r b a n a b ő l a s z e m p o n t b ő l v i z s g á l t u k, h o g y v a n - e j e l e n t ő s k ű l ö n b s é g a f i ú k é s a l á n y o k v á l a s z a i b a n. A h é t l e g g y a k o r i b b o k k ö z ű l n é g y e t a l á l t u n k, a h o l j e l l e g z e t e s e n e l t é r t a f i ú k é s a l á n y o k v á l a s z a i n a k m i n t á z a t a. E z n e m c s a k a z t j e l e n t e t t e, h o g y e l t é r ő a r á n y b a n v á l a s z t o t t á k k i a z e g y e s o k o k a t, h a n e m a z t i s, h o g y e l t é r t a s o r r e n d a z e g y e s é r v e k f o n t o s s á g á n a k m e g í t é l é s é b e n. A n é g y s z e m p o n t k ö z ű l k e t t ő – a s z a k i r á n t i é r d e k l ő d é s é s a t a n u l m á n y i e r e d m é n y e k f i g y e l e m b e v é t e l e – a l á n y o k s z á m á r a f o n t o s a b b v o l t, m i n t a f i ú k s z á m á r a. M á s i k k e t t ő – a b a r á t o k é s o s z t á l y t á r s a k k ö v e t é s e v a l a m i n t a m u n k a v á l l a s e l k e r ű l é s e – v i s z o n t a f i ú k s z á m á r a j e l e n t e t t m e g g y ő z ő b b é r v e t. E z ö s s z e s s é g é b e n a z t j e l e n t e t t e, h o g y a f i ú k k ö r é b e n a k ö z v e t l e n k ö r n y e z e t ű k, s z ű l e i k, r o k o n a i k, b a r á t a i k, o s z t á l y t á r s a i k f e l s ő f o k ú t o v á b b t a n u l á s u k i r á n y á r a g y a k o r o l t h a t á s a f o n t o s a b b n a k t ű n t a l á n y o k é n á l. M e g j e g y e z z ű k, h o g y e z a s o r r e n d n e m v á l t o z i k a t ó l f ű g g ő e n s e m, h o g y h a t á r o n i n n e n i v a g y a h a t á r m á s i k o l d a l á n m ű k ő d ő f e l s ő o k t a t á s i i n t é z m é n y h a l l g a t ó i r ó l v a n s z ó.

M e g l e h e t, h o g y m i n d k é t n e m v á l a s z a i a m a g u k l o g i k á j a s z e r i n t r a c i o n á l i s n a k t ű n n e k, a z o n b a n a z i g a z i e l t é r é s a k é t n e m k ö z ö t t a b b a n á l l, h o g y a l á n y o k m o t i v á c i ó i a z o k t a t á s i r e n d s z e r b e n h a t é k o n y m u n k á r a ö s z t ö n ö z n e k, a f i ú k é i v i s z o n t r e n d s z e r i d e g e n,

10 A hallgatók intézmény- és szakválasztási motivációinak fontossági sorrendjét az előzetes próbaavizsgálatsorán ki szűrt vá lasz v a r i á c i ó k r a n g s o r o l á s á v a l t á r t u k f e l. A k é r d ő í v b e n a z „ a m i k o r a t o v á b b t a n u l á s r ó l d ö n t ö t t é l, m i l y e n m e g f o n t o l á s b ó l v á l a s z t o t t a d e z t a f e l s ő f o k ú i n t é z m é n y t ” k é r d é s r e a d o t t v á l a s z o k a t e l e m e z t ű k. I t t 12 v á l a s z l e h e t ő s é g s z e r e p e l t, e b b ő l ö t v á l a s z l e h e t ő s é g e t j e l e l ő l t e k b e a h a l l g a t ó k, é s e z e k e l ő f o r d u l á s i g y a k o r i s á g á t v e t t ű k a l a p u l a z e l e m z é s b e n.

nem kifejezetten facilitáló motívációk az oktatásban, inkább bizonytalanságról árulkodnak, mint eltanoríthatatlan felétörékről.

14. táblázat A felsőoktatási intézményi választásának okai fontossági sorrendben és nemeként, százalékkal

	Férfiak	Nők	Összesen	Chi-négyzet
1. Itt van olyan szak, amelyik érdekelte	80,6	86,3	84,4	**
2. Intézményközelisége	57,2	55,3	54,3	NS
3. Tanulmányi eredményei	45,8	54,0	51,3	**
4. Szülők, rokonok véleménye	47,2	49,6	50,8	NS
5. Ki derüljön, mihez van tehetősége	44,9	48,0	49,6	NS
6. Barátai, osztálytársai is ideje lent keztek	45,3	38,4	40,6	**
7. Amíg ide jár, nem kell dolgoznia	24,1	17,4	19,6	**

Abizalmas kapcsolatok alapuló támogató kör

Miután a kapcsolati szempont megjelölésére felfigyelünk, arra voltunk kíváncsiak, hogy van-e a nemek között eltérés a kapcsolatból, hogy milyen méretű támogató kör veszi körül őket. A támogató kör kiépítésére két kérdést alkalmaztunk: az egyik arra vonatkozott, hogy ki vel beszélhet meg magánéleti problémáit, a másik pedig arra, hogy ki vel oszthatja meg tanulmányi- és karrierkérdéseit a hallgató. A felhívás során egy részt külön-külön is elemeztük a két kérdést, más részt egyössze vettük a támogatói kör indextétre hoztuk. Az előző kérdésre kapott válaszok alapján azt feltételeztük, hogy a kapcsolati szempont fontosnak tartó fiúk körül nagyobb, erősebb, talán stabilabb lesz a támogató kör, azonban megállapítható volt, hogy ebben a tekintetben a lányok háttere szélesebb, s mind magánéleti, mind tanulmányi ügyekben szignifikánsan több emberhez fordulhatnak, mint a fiúk. Mint a táblázat mutatja, a lányok magánéleti kérdésekben jelentősen, tanulmányi kérdésekben valamivel nagyobb körrel fordulhatnak tanácsot.

15. táblázat A fiatalokat körülvevő támogató kör mérete átlagokban

	Férfiak	Nők
Magánéleti kérdésekben tanácsadók száma (átlag)	2,1	2,4
Tanulmányokkal kapcsolatban tanácsadók száma (átlag)	2,2	2,4
Támogatók összesen (átlag)	4,3	4,7
N	480	994

Az ANOVA teszt szignifikáns volt mindkét esetben.

Az egyént körülvevő környezet fontos eleme a tanácsadáson túl a szabadidős tevékenységekben létrejövő közösség. A baráti kör összetételét, stabilitását fontos tényezőnek tekintjük (Coleman 1990). Jelentős adatbázis módosít arra, hogy az utóbbi szempont alakulását megfigyelhessük. A szabadidő eltöltésének társas vonatkozásait vizsgálva megkérdeztük, hogy melyik nemre jellemzőbbek a stabil, állandó kapcsolatok ebben a tevékenységben. Az adatok azt mutatják, hogy a lányok nagyobb

arányban töltik el jelenlegi barátaikkal a szabadidejüket, s a fiúk szívesen fordulnak e célból jelenlegi barátaikkal mellett gyerekkori barátaikhoz vagy osztálytársaikhoz és másokhoz. Összeségében úgy tűnik, hogy a lányok körében stabilabbak a közeli kapcsolatok, mint a fiúknál.

16. táblázat A szabadidős tevékenységek társas vonatkozásai nemek szerint, száza lék

	Férfiak	Nők
Jelenlegi barátaival	43,5	55,4
Változó összetételű társasággal	56,5	44,6
N	480	994

A Chi-négyzet *** szinten szignifikáns.

A szabadidős tevékenységek társas vonatkozásai között nem csak a szóra kózpárt nekre kell gondolnunk, hanem arra is, hogy más tevékenységekben milyen közösség tagjaként vesz részt a tevékenységekben a fiatal. Az utóbbi évek adatai azt mutatják, hogy a hazai fiatalok részvétele az egyesületi életben és önkéntes szervezeteiben meglehetősen ritka. Ebből a cívil szférából egye dül az egyházak fiatal tag-sága tekinthető egy észre vehető lélekszámú társaságnak (Gazsó–Szabó 2002). Az egyesületi, és önkéntes szerveződések világnak meglehetősen fel táratlan, de valószínűleg gazdag réteget képezik az egyházak környékén létrejövő ifjúsági szerveződések, amelyek jelen témánk szempontjából azért érdekesek, mert olyan kapcsolatrendszereket alkothatnak a fiatalok körül, amelyek a network-elemzésekben erős kötésnek vagy kulturnális szempontból zárt formációknak tarthatóknak ép pen ami att, mert a tagok értékrend és normák vonatkozásában kvázi egyöntetűséget mutatnak. Mivel a rendelkezésre álló adatok lehetővé tették, megvizsgáltuk azt, hogy a fiúk és a lányok valószínűleg háttérrel e hogy an alakul. Valószínűleg tartottuk, hogy a lányok előnye ezen a téren is jelen tő lesz, hiszen a nemek közötti aktivitás különbségei jól ismertek a vallás szociológiai kutatásokból.

A fiatalok egy ngye de rend sze re sen temp lom ba jár eb ben a min tában, ami a hátróntúli fiatalok arányokat javító hatásával magyarázható. Ha csak a hazai hallgatókat nézzük, akkor a hallgatók 20%-a rendszeresen temp lom ba járó, így ebben a körben jelentősebb aktivitásról beszélhetünk, mint a hazai népesség körében, vagy mint a kortársaknál általában. Amikor a nemek közötti különbségeket vagy hasonlóságokat keresünk, azt látjuk, hogy a lányok valószínűleg gyakrabban járnak temp lom ba, de a különbség nem szignifikáns, legfeljebb akkor, ha a nagy ün ne pi temp lom ba járást vizsgáljuk, ami viszont nem az erős, kohézív kapcsolatok erősítője, hanem inkább gyenge kötésre utalhat. A hallgatók szer tartásokban való részvétele is az előbbi tapasztalattal erősíti meg. A ritkábban áldozó és úrva csórázó hallgatók aránya megegyezik a nagy ün ne pe ken járók arányával, s itt is a lányok előnye tapasztalható. A kis közösségi tagság a lányoknál ki csivel magasabb 13,3%, a fiúk 11,1%-os tagságánál, s ezzel egybevé az egyetemen, főiskolán működő ifjúsági közösség életébe való bekapcsolódás szándékának terve is. Tény az, hogy a fiúk és a lányok között nem mutatható ki je len tős különbség a valóssal szervezeteiben való részvétel szempontjából.

17. táblázat Részvétel a különböző közösségi jelgűvalási tevékenységekben, százalékos

	Férfiak	Nők
Rendszeres, gyakori templombajáró	24,0	26,8
Nagyünnepi templombajáró	20,0	26,0
Szertartásokban résztvevő	35,0	47,5
N	480	994

A Chi-négyzet nem szignifikáns.

A gyengékötések jelenléte

Megvizsgáljuk, hogy a hallgatók milyen jellegzetes társadalmi helyzeteket, szubkultúrát megtestesítő figurákkal érintkeznek, van-e a családjukban, barátai vagy ismeretségi körükben néhány olyan társadalmi szereplő, akivel való kapcsolattartás a korábbi vizsgálatok szerint társadalmilag orientálhatja a hallgatót¹¹. Mindkét esetben azt tapasztaljuk, hogy a magasabbban kvalifikáltaknak és gyermekeiknek több magas státusú szereplő felé van kapcsolata, az alacsonyabbban kvalifikáltaknak pedig több alacsony státusú felé. Feltehetően a felsőoktatásba bekezdő lányok inkább saját családjuk kulturális hátterüknek megfelelően kevesebb társadalmilag felfelé ívelő kapcsolattal, a felsőoktatásba bejutó fiúk pedig több előnyös kapcsolattal rendelkeznek. Aprólékosan végigtekintve az adatokon meglepő tapasztalat, hogy más képpen tér el a fiúk és a lányok kapcsolatrendszere, s éppen fordított orientáció képe bontakozik ki előttünk meglehetősen. A lányoknál több az egyetemista, főiskolai hallgató, a diplomás, a vallásgyakorló ember és a városi lakos kapcsolatában. A fiúk körében viszont a külföldön dolgozó ember, a külföldi állampolgár, a sikeres üzletember, a vezető beosztású ember, a munkanélküli és az illegális kereskedelemmel foglalkozó ember tevékenységében mutatkozik a legnagyobb különbség. A lányokhoz képest tehát a fiúk kapcsolatrendszerének – függetlenül attól, hogy az ösztönös kölcsönösségek – kevesebb felhajtó erőforrása van.

11 Az egyéni konceptió alapján készült, de már többször ki próbált kérdés blokkban tizenkét társadalmi szereplő soroltunk fel, ezek között olyanokat, akik az iskolarendszerben dolgoztak, mások nem feltétlenül a tanulmányi körükben jutottak előre, megint mások pedig ki léptek az általánosan megszokott keretek közül (Pusztai 2005). Kérdésünk volt, hogy előfordul-e a családban, barátikörben, illetve az ismerősök között az adott társadalmi szereplő.

18. táblázat A hallgatók kapcsolatterületeinek össze té voi nemek szerint, száza lék

	Családban		Barátikörben		Ismerősök közt	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
egyetemihallgató	61,0	64,3	76,9	73,5	8,1	13,9 ***
főiskolaihallgató	55,4	64,2 **	72,9	71,5	12,9	14,4
dip lomás ember	82,7	85,1	43,5	43,0	27,1	32,4 **
Kül föld ö ndol gozó ember	59,0 **	53,0	30,8 *	26,6	21,7	23,7
kül föld i ál lampol gár	50,4 *	44,8	24,4	21,6	21,0	18,8
vallás gyakor ló ember	59,4	64,2 *	32,5	34,0	19,4	23,5 *
pap/lelkész	26,3	28,3	16,3	12,8	13,8	14,9
siker es üz let ember	55,8	59,5	23,3 **	18,0	24,8	22,9
fő vá ro si lak os	58,1	65,7 **	33,5	32,8	19,8	24,0 **
ve z e t ő be o s z t á s ú ember	69,6	72,4	24,2 **	18,8	25,8	25,7
Munka nél kü li	54,6	52,5	26,3 **	20,8	19	19,7
illegál is keres ke de lem mel						
foglalkozó ember	20,0 ***	13,1	15,8 ***	8,4	11,5 ***	7,3
orszá ggy ű lés i képvise lő	14,2	10,8	3,5	3,1	6	5,7

A kurzív je lö li a szig ni fi kán san na gyobb ar á ny o kat, a Chi-négyzet szignifikancia szintjét pe dig a szo k á s o s *** , ** , * je lö li.

Talán nem túl merész fel té te le zés, hogy a fi a ta lok pers pek tí vá it nagy mér ték ben meg ha tá roz zák azok a pá lyák, ami ket a csa lá di, ba rá ti és is me ret sé gi kö rük ben ma guk el ő tt lát nak, sa sa ját jö v ő s tra té gi á ik ki ala kí tá sá ban messze me nő ha tá sa le he te zek nek. Ezért tar tot tuk fon tos nak e kér dés vizs gá la tát. Ered mé nye inkszerint a lá nyok át lagn ál gya kor i b b ka p c so la ta i ra je l le m ző a tár sa dal mi fe mel ke dést jós ló ver ti ká lis ori en tá cí o, amely az ok ta tás ré vén el ő re ju tot tak írá nyá ba mu tat (egye te mi, fő is ko lai hall g a tók, dip lomás ok). A fi úk ti pi kus ka p c so la ta i je l leg ze te sen o lyan sze replők, aki ket n em azért tar ta nak szá mon, mert ki emel ke dő volt az is ko lai pá lya fu tá suk. Azo kat je gy zik tő b ben, akik ki lép tek a szá muk ra adott föld raj zi, tár sa dal mi ke re tek kö zül (kül föld ö n dol goz nak, ille gál is ke res ke de lem mel foglalkoz nak, munka nél kü liek), vagy azo kat, akik si ke re sek let tek, de nem tud ni, hogy eb ben mi lyen sze re pe volt az is ko lá zott sá guk nak. Va gy is ab ból, hogy az el ő ny ő sebb tár sa dal mi hely ze t ű, kva li fi kál tabb csa lá dokból vá ló fi úk ke ve sebb fon tos sá g o t tu la j don í ta nak a tanu l má ny o k na k, mint az ala c so ny a b b stá tu s ú a klá ny ai, arra kö vet kez tet he t űnk, hogy a ke vés bé is ko lá zott sz ű lők fi ai vá ló szí n ű le genn él mé g ke ve sebb t ő r ő d he t nek a tanu l má ny i pá lya fu tá suk kal, mint a ha son ló hely ze t ű lá ny o k.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az északkeleti határmenti régió felső ok ta t á s á ban tanu l má ny o kat fo ly ta tó fér fi és nő hall ga tók kö z ő tt csu pán lé tszám be li kü lö nbség ta pasz ta l ha tó, vagy tel je sen el t é r ő vonás o k kal je l le mez he tők a kü lö n b ő z ő ne mű ek. A kul tu rá lis, anya gi és tár sa dal mi t ő ke el lá tot t sá g ban ta pasz ta lt kü lö nbsé ge ket ö s sz fe g g é s be hoz tuk a felső ok ta t á s ba vá ló be ke r ű l é si esé ly ek kel. Ugyan dol go za t űnk cí mé ben a fi úk há t r á ny a sze re pel, ered mé nye inkszerint nem

feltehetően az előny, vagy hátrány mentén értelmezhető. Az elemzésben a nemek szerinti különbségekre súlyoztunk, amelyek önmagukban is érdekesek voltak.

A kulturális erőforrásokat tekintve látványos volt, hogy a lányok több szépíródalmat olvasnak, a kulturális fogyasztásuk magasabb, vagyis magasabb saját kulturális tőkével rendelkeznek (bár az internet-használatban kiséle van, nemcsak a fiúkhoz képest). A szülőket tekintve az olvasási szokásokban nincs jelentős különbség a két nem között, pedig a fiúk szülei magasabb iskolázottak. Fontos eredmény, hogy a lányok szülei általában iskolázottak, azaz a lányok az intézményesült kulturális tőkét tekintve mobilabbak, mint fiú társaik, ez egyben azt is jelenti, hogy a fiúknak jobb kulturális háttérrel kell rendelkezniük a felsőoktatásba. Emellett eredmények szerint a felsőoktatásba kerülő fiúk jobb anyagi háttérrel, és kedvezőbb állandó lakással rendelkeznek, mint a lányok.

Bukodi nyomán megfogalmazott hipotézisünk, miszerint a nők inkább a kulturális reprodukciós elméletteljesül, míg a férfiak a racionális döntésmélti modell szerint viselkednek csak részben teljesül. Abban a vonatkozásban egybehangzanak eredmények, hogy a nők tényleg magasabb saját kulturális tőkével jutottak a felsőoktatásba, azonban a férfiak nemcsak a családanyagi tőkére, de a szülők iskolázottságára támaszkodtak, ami elment mond Bukodi eredmények.

A lányok magasabb saját kulturális tőkének oka feltehetőleg az iskolarendszerű társadalmi felépítésre vonatkozó fokozott társadalmi elvárás. Ezzelegybevág az a tapasztalat, hogy a kapcsolathálójukból is az etekintetben megfelelő referenciás mélyeket tartják jobbnak. A kapcsolathálóvizsgálata nál felmerült, hogy a lányok család, a szülőkből a magasabb környezet, az iskolai közönség hatására valószínűleg is költés és felsőoktatási intézményt, stálan az előzetes szociális célkitűzésekben, amikor leendő diplomásként törekcsenek arra, hogy értelmiségi kulturális szókészletet gyakoroljanak (Merton 2002). Ez az előzetes szociális célkitűzés a feltevések ethosának, amelynek másképpen az opitimizációs, amely se gít abban, hogy gyengébb anyagi helyzetűket is kedvezőben ítélik meg. A fiúknak tehát a magasabb kvalifikált szülők mellett nagyobb anyagi tőkére és kedvezőbb települési környezetre volt szükségük ahhoz, hogy jusssanak a felsőoktatásba, s még is azok az ismerősi, baráti életpéldák tünnek felhangsúlyosabb előttük, amelyekben nem a iskolai pályafutásuk kapja a központi szerepet.

A kapcsolati tőkét vizsgálata nál eredmények szerint a fiúk sem a felélé iránuló gyenge kötésekkel, sem a stabil és szoros erős kötésekkel nem rendelkeznek olyan mértékben, mint a lányok. A megkérdezett hallgatók továbbtanulási döntéseisorán mérlegelt legfontosabb tényezők között szerepelt a szülők, rokonok, barátok és osztálytársak hatása is, sőt a fiúk körében ezek a szempontok a leggyakoribb négy közé is kerültek. A hallgatókat körülvevő társadalmi környezet nagyságát tekintve viszont a lányok több kapcsolati erőforrással rendelkeznek, mint a fiúk. A szabadidő eltöltésének társas vonatkozását vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a lányok stabilabb barátkörrel társzkodhatnak, mint a fiúk, azonban a nemutató ki je len tős különbség a nemek között a valósszerűen való részvételszempontjából. A lányok kapcsolati rájellemező a társadalmi hierarchiában felélé törő orientáció, míg a fiúk több kötelesség el rendelkeznek olyan szereplők felé, akik nem az eredményes iskolai pályafutásuk révén értékeljenek a helyüket. Mi vel kevéssé valószínű, hogy az általános alacsonyabb iskolázott háttérrel rendelkező hallgatók környezetében inkább előfordulnak

társadalmilag felé irányuló kötések, ezért a társas környezetszubsjektív érzékelésére gyakorolhatunk. Úgy tűnik, ez a sajátos prizma befolyásolja, és hatásosan arra a szelekciós-önszelekciós folyamatra, amelynek eredményeként a nemek aránya alakult a vizsgált régióban.

IRODALOM

- Albert F.–Dávid B. (1999): A bizalmas kapcsolatokról In Szívós P.–Tóth I. Gy szerk.: *Monitor*. Budapest: TÁRKI, 218–230.
- Bauer B.–Tibori T. (2002): Az ifjúságviszonya a kultúrához. In Szabó A.–Bauer B.–Laki L. szerk.: *Ifjúság 2000 Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 180–202.
- Blaskó Zs. (1998): Kultúrális tőke és társadalmi reprodukció. *Szociológiai Szemle*, 3: 55–81.
- Bocsi V. (2004): Felsőoktatásban tanuló fiatalok idő-felhasználási mintázatai. <http://dragon.unideb.hu/nevtud/Regionalis/index.htm>
- Boudon, R. (1981): Társadalmi egyenlőtlenségek a toábbtanulásban. In Halász G.–Lannert J. szerk.: *Azoktatási rendszerek elmélete*. Szöveggyűjtemény. Budapest: OKKER, 406–417.
- Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kultúrális tőke, társadalmi tőke In Lengyel Gy.–Szántó Z. szerk.: *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula, 155–176.
- Bukodi E. (1999): Educational choices in Hungary. *Hungarian Statistical Review*, 77: 71–94.
- Bukodi E. (2000): Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek. In Elek Zs.–Spéder Zs. szerk.: *Törések és kötések a magyar társadalomban*. Budapest: ARTT-Száadvég 13–27.
- Burt, R. (2001): Structural Holes versus Network Closure as Social Capital. In Lin, N.–Cook, K.S.–Burt, R.S. eds.: *Social Capital: Theory and Research*. New York: Aldine de Gruyter, 31–56.
- Carbonaro, W.J. (1998): Opening the Debate on Closure and Schooling Outcomes. *American Sociological Review*, 64: 682–686
- Coleman, J.S. (1990): *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- DiMaggio, P. (1982): Cultural Capital and School Success. *American Sociological Review*, 47: 189–201.
- Fényes H. (2004): A partiumi és kárpátaljai felsőoktatási hallgatók anyagi és kulturális tőkái. *Educatio*, Nyár: 305–308.
- Fényes H.–Pusztai G. (2004): A kultúrális és társadalmi tőke kontextuális hátterei az iskolában. *Statistikai Szemle*, Június–Július 567–582.
- Fényes H.–Verdes E. (1999): Döntéspreferálással. Felvételi vizsgák a felsőoktatásban 1967–1989 között Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2: 58–76.
- Ferge Zs. (1980): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In Ferge Zs. szerk.: *Társadalompolitikai tanulmányok*. Budapest: Gondolat.
- Gábor K. (2002): A magyar fiatalok és az ifjúsági korszak. Túlrendes osztályon? In Szabó A.–Bauer B.–Laki L. szerk.: *Ifjúság 2000 Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 23–42.
- Gazsó Ferenc (1971): *Mobilitás és iskola*. Budapest: Társadalomtudományi Intézet.
- Gazsó T.–Szabó A. (2002): Társadalmi közélet, politikai hozzávalóviszony In Szabó A.–Bauer B.–Laki L. szerk.: *Ifjúság 2000 Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 240–262.
- Granovetter, M. (1991 [1982]): A gyenge kötések ereje. In Angelusz R.–Tardos R. szerk.: *Társadalmunk rejtekhálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet, 371–400.

- Ja cobs, J.A. (1996): Gender Inequality and Higher Education. *Annual Review of Sociology*, 22: 153–185.
- Kiss A. (2003): Hallgatók a harmadfokú képzésben. *Educatio*, Tavasz: 142–147.
- Kozma T. (2002): *Kutatás közben*. Regionális Egyetem Oktatókutatási Intézet, No.233.
- Kozma T.–Pusztai G. (2004): Hallgatók a határon. Észak-alföldi, kárpátaljai és partiumi főiskolások továbbtanulási igényeinek összehasonlító vizsgálata In Kelemen E. szerk.: *Tanulmányok a neveléstudományokról*. Budapest: MTA.
- Lannert J. (2005): A továbbtanulási aspirációk társadalmi meghatározottsága. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=hogyan-Lannert-tovabbtanulasi>
- Merton, R. (2002): A vonatkozási csoport elmélete és a társadalmi mobilitás. In Merton R.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Osiris, 345–355.
- Nagy É. (2003): „Kultúr-tér” – avagy a lokális szempontok helye és szerepe a kulturális fogyasztás folyamatában. *Educatio*, Nyár: 297–301.
- Pusztai G. (2004): A társadalmi tökeszerpe a határon túli felekezeti közösségek iskolai pályafutásának alakulásában. *Protestáns Szemle*, 1: 40–61.
- Pusztai G. (2005): Különböző iskolafenntartók diákjainak felsőoktatási eredményessége. In Pusztai G. szerk.: *Régió és oktatás európai dimenzióban*. Debrecen: Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 218–239.
- Rice, P. (1987): The demand for post-compulsory education in the UK and the effects of educational maintenance allowances. *Economica*, 54: 465–475.
- Róbert P. (1986): *Származás és mobilitás*. (Rétegződés-modell vizsgálat VII.) Budapest: Társadalomtudományi Intézet.
- Róbert, P. (1991): The Role of Cultural and Material Resources In *Status Attainment Process: The Hungarian Case in: Beyond the Great Transformation*. Budapest: Research Review, 145–171.
- Róbert P. (2000): Bővülő felsőoktatás: Ki jut be? *Educatio*, 1: 79–94.
- Róbert P. (2001): *Társadalmi mobilitás tények és vélemények tükrében*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég.
- Széke lyi M. et al. (1998): *Válaszúton a magyar oktatási rendszer*. Budapest: Új Mandátum.
- Utasi Á. (2000): A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. *Századvég*, 24.